

Микола
ВІНГРАНОВСЬКИЙ
ВИБРАНІ ТВОРИ
У ТРЬОХ ТОМАХ

Микола Вінграновський

ВИБРАНІ ТВОРИ
У ТРЬОХ ТОМАХ

Том третій

ПОВІСТІ й ОПОВІДАННЯ

ТЕРНОПІЛЬ
БОГДАН
2004

Серія “Маєстат слова”
заснована 2004 року

Оформлення художника
Л. Бейгера

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу видавця.*

ISBN 966-692-431-5 (серія)
ISBN 966-692-435-8 (вибрані твори)
ISBN 966-692-472-2

© Вінграновський М., 2004
© Богдан, 2004

МАНЮНЯ

1

сінь прийшла така, що білі, руді і чорні коти носили з мокрих полів мокрих мишей мішками. Теплі ще з літа, сумні польові дороги поволі хололи, самотньо даленіли під лісосмугами вдень, а в затуманених надвечір'ях під придощеним на ніч сонечком мідно поблискували, ніби политі олією. Тьмяно відсвічували боки, грива й хвіст і моєї Манюні. Нога за ногою, понуривши голову, Манюня потихеньку тягнула купленого позаторік у циганів любого мені воза. З трьома залізними дугами для брезенту, навіть з ручним гальмом, що поржавіло стирчало біля чобота збоку, наш віз-халабуда на гумових колесах рівно котив по жовтій дорозі й наче дрімав. Снилось щось на ходу і Манюні. Приколисана проти ночі скіфськими могилами, — а вони увесь день йшли біля нас в порожніх полях, — Манюня не оглядалася не лише на мене, але і на свого синочка Орлика, — чи не відстав — бо Орлик любив відставати. Ось і тепер він задивився на страхопудне, мов чорна повітряна куля, сороче гніздо на акації в лісосмузі, задер голову, став і стоїть. У гнізді наче нікого нема, та — є! Орлик того не знає й через те не підозрює, що сорока, аби дурно не мокнути на всохлім вершку деревини, склавши човником крила, впірнула в колючу свою домівку, в її темний і круглий отвір, і там, у рябій, як і вона, гніздечкової теміні тепленько вмостилася, слухає дощик і мовчки сидить. Дзьобик її не ворухиться. Не ворухнеться під нею внизу на дорозі й Орлик. Допитливим оком сорока вже провела вздовж

лісосмуги нашого воза, простерегла Манюню й запам'ятала мене — похиленого на сидінні, в куфайці і картузі подорожнього чоловіка... Тепер під нею з'явився Орлик. Ще один за сьогодні кінь, лише дитина: на гінких горіхових ніжках, з іще не відсохлим пупком під тугеньким животиком, цей коник-хлопчик зловив у свої придошені очі сорочче гніздо й розмірковує, що воно за таке?.. Орлику півтора місяця і це його перший вихід в осінній світ. Він ще ніде не був. Ні він, ні його ровесник, рябіший аніж сорока, цуцик Султанчик.

Султанчик! Я ще не бачив його й не знав, як звати, але одного разу якоїсь ночі саме його дзявкотіння з подвір'я хати моєї сестри долетіло до мене через Атлантичний океан у Сполучені Штати. Його домашнє, затишне гавкотіння дотягнулось до мене в Нью-Йорк, де з місяця в місяць, вранці щодня з готелю, одягнувшись по формі номер один, я йшов на роботу — на засідання Асамблеї Організації Об'єднаних Націй... А як Султанчик заскімлив, коли мій надхмарний літак повертався назад додому — знову над океаном, над череп'яними дахами Європи до вересневого Києва! Похлинаючись радістю, Султанчик завищав уже й у Києві, аби в квартирі я не засиджувався, а, поки тепло, збирався в гості до них, — у край вишняків, соняшникової олії і з кукурудзяної муки розкішної мамалиги...

Мій звіт про роботу в Об'єднаних Націях на колегії міністерства було заслухано, і я зібрався.

Я знову рушив у дорогу. Але вже не в ту, що так чіпко тримала мене в постійній напрузі, а ту, в якій приємно душі й легко очам, коли ранок і день, вечір і ніч сіріють, біліють, голубіють, темніють тобі такими, як їх сотворено — без метушні і галасу... Взявши гостинці і для дядьків заграничне куриво, я відпустив гальма. І коли вже за Києвом у дзеркальці автомобіля нетерпляче промиготіло чотириста розгонистих кілометрів, я ступив на спориш і обійняв сестру, де півтора року тому лишив свою циганську Манюню. Я рвався до неї, до воза, до степу, не знаючи ще тоді, що в Манюні знайшовся вже й Орлик і кимось підкинутий на подвір'я його товариш по крутанні та біганні цуцик Султанчик — саме його непосидючий голос щебетав мені крізь простір і час в Америці...

— Тільки отам оно під тим боком.

— Заведемо корову та прийдемо. Щось рано щавель пішов, але, може, воно й на краще...

— Діду, а понюхайте у мене за шиєю! — Миколка хутко розв'язав на шиї хустку.

— Що ж там у тебе має пахнути?

— А ви понюхайте!

Дід нагнувся, встромив свої руді вуса в Миколчину шию, довго внюхувався, а потім сказав:

— Чимось пахне, але чорт його знає чим.

— Ні, ви, діду, внюхайтесь добре!

Дід знову нагнув жовту, як суха макова головка, свою голову, щось довго мимрив і закашлявся:

— Чимось пахне, чорт його знає чим, але чимось приємним.

— У перукарні на базарі за двадцятку!

— Може, й духи, але за двадцятку... Я б не дав.

Миколка обв'язав хустинкою шию:

— А я дав!..

Підходили до Миколчиної напівзгорілої хати. Хата стояла на рівному місці в обгорілому садку, з обгорілим сараєм. Лишилися подряпані котами білі вугли, та двоє вікон лишилось із десяти. Хата була велика, бо татів ще дід, як мати казала, на Бузі козакував і, козакуючи, сотворив цю хату своїм дітям. А дітей у татового діда бігало, як пшона.

Посеред двору чорніла криниця з пригорілим журавлем, і дід Рятушняк сказав:

— Коли б доброго сухостою знайти та журавель замінити. Але де ти його в чорта знайдеш, коли самому нічим у хаті розпалити.

І дід, і всі люди вже потроху допалювали у печях стріхи зі своїх хат, а в кого хати були попалені німцями, так у тих в землянках зимувала зима.

Правда, хто був здоровіший та молодший, той носив в'язками курай зі степу, а хто старіший та недужий?

Отак і дерли свої стріхи та в піч кидали, щоб хоча душу нагріти.

— Діду, ведіть Первінку у сарай, а я зараз! — прошепотів Миколка і навшпиньках відчинив двері сінешні, двері хатні, тихо підійшов до печі.

Вкрита батьковим давнім піджаком, мати лежала скраю печі і дивилася в стелю.

— Мамо! — крикнув Миколка.

Але йому лише здалося, що він крикнув. Він не крикнув, як того йому хотілося, а якось прошелестів сухим язиком, бо слова неначе піском пересипалися.

— Мамо, я купив корову! Дід Рятушняк у сарай повів! Первінкою звати.

Мати здригнулася і повільно повернула до Миколки своє хворе обличчя.

Від стіни випірнули голівки Миколчиних брата і сестрички і в один голос залепетали:

— Наш Миколка корову купив! Наш Миколка корову купив!

— Я її ще вчора купив, але ж ти знаєш, мамо, дорóга яка, і чуні розклеївся, а тут ще ніч...

— Так ти що — і ночував у степу?

— Ночував. Трохи був змерз, але на ранок сонце зійшло, і тут, бачу, дід Рятушняк іде. І ще, мамо, дивись, п'ятдесят тисяч лишилось, і дивись, якого я щавлю нарвав! У ярку, як до нас ото на половині дороги! Ми з дідом Рятушняком тепер будемо корзинами носити його!

— А ти ж хоч їв що-небудь?

— Їв. Щавель їв. І Первінка їла. Тепер ми будемо корзинами носити його. А як прийде батько, то й з батьком! З щавлем ми вже не пропадемо!

— А яка ж вона з себе? — тихо спитала в Миколки мати.

— Чорненька. На весь базар вона одна така тільки й була. І роги віночком. Три стакани на день дає. І не б'ється.

Миколка витрусив на лежанку щавель, виклав гроші, став на лежанку коліньми, розв'язав на шиї хустину і сказав:

— Мамо, а понюхайте у мене за шиєю — чим пахне?

Мати пригорнула Миколку ближче до себе. Миколка відчув гарячий спечений подих маминих губ.

про почуття, народи, час. Він був зачарований. Він був у полоні Каховки, її людей, повітря, Дніпра, грандіозного наступу на посушливі степи. Його душа, його талант, фантазія належали великому перетворенню Півдня України. Каховка повернула Довженкові молодість.

Минула година, друга. Облич своїх однокурсників я не бачив, та бачив обличчя асистентів Довженка: мимоволі забувши, що вони наші викладачі, вони, слово честі, нагадували мені людей, що вперше сіли за шкільну парту. Крім новизни думок, несподіваної і стрімкої образності, чарівності, Довженко володів іще якимсь чудодійним гіпнозом оповідача... Всі підвелись і підійшли до Довженка. Я тихенько попід стіною хотів прослизнути до дверей, але хтось із викладачів гукнув мене. Я зупинився. Од вікна на мене дивився Довженко. Ноги мої ніби хтось прибив до підлоги цвяхами.

Прикривши рукою виноградне око, другим я дивився туди, де пахло зворотною залізною дорогою додому. Довженко підійшов, узяв рукою мою стрижену голову, повернув її туди-сюди, ніби хотів відгвинтити, і сказав:

— Товкач! Який товкач!

Усі засміялись...

Увечері того ж дня я вперше переступив поріг квартири Довженка. У ясному маленькому коридорі стояла Юлія Іполитівна. Вона була в той вечір схвильовано-урочиста, красива, її краса вразила, потрясла мене.

Довженко був не сам. У кімнаті сиділи люди. У вікні на кватирці висіла фіранка з марлі, і за тією марлевою фіранкою гув унизу машинами проспект. Довженко познайомив мене з своїми гостями: Шостакович, Шкловський, Ліванов, Козловський, Хікмет. Але що найголовніше мені сподобалось у квартирі Довженка — це телевізор! Біля телевізора Довженко мене й посадив. Йшла розмова про нашумілий роман Дудінцева... Потім Довженко почав розповідати про якусь нову українську повість (то була «Рідна сторона» Василя Земляка, про уявну дамбу через Берингову протоку). Враз запитав мене, чи не пишу я віршів.

Після того вечора Довженко наказав мені засісти для початку за греків і римлян. Ох, ці бородаті стародавні греки і свіжовиголені стародавні римляни!.. Я окопався в золотій землі давніх

часів, але ноги мої і вві сні бігли до дівчат: не міг же я допустити, щоб з нашого інституту наших дівчат переманювали на концертні вечори в інші вузи, ну, скажімо, типу МДУ.

За це мені й перепало. Вчився я легко, з нальоту, спав на голій сітці, без матраца і ковдри, але хтось доніс, і Олександр Петрович «узяв мене в роботу»: і за дівчат, і за куріння, тільки про футбол нічого не казав.

Після цієї розмови найстрашнішим місцем для мене стала сцена, де ми, студенти, грали всякі уривки з п'єс: як на зло, я грав у цих уривках усі любовні ролі! Господи, як мені було! Олександр Петрович дивився із залу!.. Я зненавидів кожне любовне слово, написане Лесковим, Гауптманом, Вишневським. Але треба було грати, заробляти оцінку, а заодно й стипендію. Тільки ж горе — стипендію мені перестали платити, з фізкультури — «двійка». У нашій футбольній інститутській команді грати було нецікаво, я грав за іншу, клубну команду, за це мені, зраднику, — «двійка».

Олександр Петрович дізнався про це. Нічого не казав. А коли пізніми вечорами я виходив від нього, Юлія Іполитівна в кишеню мого піджака клала гроші.

У журналі «Дніпро» вийшла «Зачарована Десна». Олександр Петрович, дивлячись на той номер журналу, здавалося, не вірив, що так воно й є.

— Миколо, — «л» у нього було м'яке, полтавське, — сідай-те і кадруйте мою Десну.

Як він любив цей журнальний номер! Любив тією любов'ю, ім'я якій — страждання.

Завжди з ним була його любов. Як уважно вона оберігала його від суєти і неправди, як стрімко створила для єдиного в світі — для людської спільності, народу...

У його очах пролітав сніг...

У будинку літераторів Довженко читав «Поєму про море». Я там був. Пробрався на антресолі, сидів у пальті і слухав свого вчителя три години. Народу там було повно.

Увечері, коли сказав Довженкові, що я там був, Олександр Петрович якось щасливо, тихо подивився на мене і попросив розповісти, як він читав і що було потім.

...Йшла пізня осінь 1955-ого року.

1975

ЗМІСТ

Манюня	5
Сіроманець	61
Кінь на вечірній зорі	103
Первінка	145
Літо на Десні	177
У глибині дощів	203
Пересадка	247
Гусенятко	285
Не дивись мені в спину... ..	294
Скриня	303
На добраніч	311
Бинь-бинь-бинь... ..	314
Наш батько	320
Літньої ночі	325
Козак Петро Мамарига... ..	333
Женя	336
Низенько зав'язана	338
Рік з Довженком	342

Літературно-художнє видання

**Вінграновський
Микола Степанович**

ВИБРАНІ ТВОРИ У ТРЬОХ ТОМАХ

Том третій
Повісті й оповідання

Головний редактор *Б. Будний*
Редактор *Б. Щавурський*
Художник *Л. Бейгер*
Верстка *Г. Кузів*

Підписано до друку 10.10.2004. Формат 84×108/32. Папір офсетний.
Гарнітура Галеон. Умовн. друк. арк. 18,48.
Умовн. фарбо-відб. 18,48.

Видавництво «Навчальна книга – Богдан»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК №370 від 21.03.2001 р.

Навчальна книга – Богдан, а/с 529, м.Тернопіль, 46008
тел./факс (0352) 52-19-66; 52-06-07; 52-05-48
publishing@budny.te.ua
www.bohdan-books.com

Вінграновський М. С.

В48 Вибрані твори: У 3 т. — Т. 3: Повісті й оповідання. — Тернопіль: Богдан, 2004. — 352 с. (Серія “Маєстат слова”).

До третього тому вибраних творів видатного українського письменника М. Вінграновського (1936–2004) увійшли його повісті й оповідання, які позначені глибоким психологізмом, калейдоскопічністю образів, ліричністю та м’яким гумором.

ББК 84(4Укр)-444(2)

ISBN 966-692-431-5 (серія)
ISBN 966-692-435-8 (вибрані твори)
ISBN 966-692-472-2